

КНИТАБЛАР АЛЭМИНДЭ

4 (66)

1981

Мәһәммәд Нәсирәддин Тусинин
анадан олмасынын 780 иллији

Бөјүк мүтәфәккир алим

Дөврүнүн габагчыл адамларын-
дан бири олан енциклопедијачы алим
Н. Туси астрономија елминин инки-
шафына бөјүк тә'сир көстәрмишдир...
Илк дәфә оларак Н. Туси мүстәгил
елм кими тригонометријанын там вә
бүтөв гурулушуну вермиш, јени ри-
јази фәннин — сферик һәндәсәнин
эсасыны гојмушдур. Онун идејалары
ријазитәтнин бир сыра бөлмәләринин
јаранмасына ејни дәрәчәдә кө-
мәк етмишдир. Н. Туси һәмчинин
фәлсәфәјә, етикајә, поезијајә, мәнти-
гә, минералокијајә, тәбабәтә, опти-
кајә даир трактатлар јазмышдыр.
Дунја алимләринин бир чох нәсилләр-
и онун хидмәтләрини жүксәк гиж-
мәтләндирмишләр. Н. Туси Азәрбај-
чан елминин вә мәдәнијәтинин
тарихиндә мүасир тәбијәтишүнәсли-
ғын тәшәккүлүнә мисилсиз хидмәт
көстәрмиш чох бөјүк алим вә мүтә-
фәккир кими јер тутур.

Азәрбајчан КП МК-нын
ғарарындан

*

Көркәмли ријазитәтчы, философ, астро-
ном, һәким, һугушунас, тарихчи, шаир
вә педагог Нәсирәддин Туси бүтүн өмрүнү,
билик вә бачарығыны, истәдад вә габили-
јәтини елмин мүхтәлиф сәһәләринин тәд-
гигинә, горунуб сахланмасына вә инкишаф
етдирилмәсинә һәср етмишдир. О өз әхлаги
кејфијәтләри, елми бачарығы, жүксәк эка-
сы илә дөврүнүн Шәрг алимләри вә сијасәт-
мәдарларына өрнәк олмушдур. Тәсадүфи
дејилдир ки, мүасирләри Тусини бәшәрни
устады, алимләрин алыми, султанларын вә
падшаһларын мәсләһәтчиси, өзүндән әввәл
вә сонрақы алимләрин ән мүкәммәли, тәд-
гигатчыларын султаны адландырмышлар.

Нәсирәддин Туси өзүнүн ушагыг дөврү
вә ону әһәтә едән гоһум-әгрәбасы һаггында
белә јазыр: «Тәсадүфи дә олса, мәним ана-
дан олмағым вә тәрбијәм елә бир адамлар
арасында иди ки, онлар шәриәтин заһиринә
инаныр вә ону тәглид едирдиләр. Гоһумла-
рым вә мәни әһәтә едән тајфамын шәриәтин
заһири елминдән башга ајры бир пешә вә
сәнәтләри јох иди. һисс едирдим ки, санки
шәриәтин ади күндәлик гајда-ғанунларын-
дан башга дикәр мәнһәб вә тәригәт јохдур.
Лакин атам дунјакөрмүш адам иди. Бир
чох адамларын сөзләрини ешидиб вә Тачәд-
дин Шәһристанын шакирдләриндән олан
дајымдан тәрбијә алмышды. Мәни елмин
мүхтәлиф сәһәләрини өјрәнмәјә һәвәсләнди-
рди. Әфзәләддин Кашинин шакирдләрин-
дән олан Кәмәләддин Мәһәммәд Һасиб ри-
јазитәт вә фәлсәфә сәһәсиндә чох көркәмли
алим иди. Мәним атам илә јахын дост вә
таныш олдугу үчүн онун олдугу дијара
кетдик. Атам мәни онун јанында ријазитә-
т елмини өјрәнмәјә гојду. Мән онун јанын-
да ријазитәт өјрәнмәли олдум. О мәнә
нәсиһәт верәрәк дејәрди ки, инсанын сифе-
тинин чиркинлијинә бахма, бүтпәрәст дә
һаглы олса, һәтта бүтпәрәстин дә сөзүнә
гулаг ас, ону гәбул ет.

Илк дэфэ һәмнин мүәллим јанында дәрс охујаркән мәнә мә'лум олду ки, индијәдәк көрдүјүм вә ешитдикләримнин әсли јохдур... мүәллимим о јердән көчдү. Атам да вәфат етди. Мән һаггы ахтарыб тапмаг, елми төһсил алмаг мәгсәдилә өз евимдән көчдүм. Атамын вәсијјәти әсасында елмин һәр бир фәнни саһәсиндә бир алим тапдыгда ондан истифадә едирдим... Фәлсәфәнин чох шәриф вә чох фәјдалы бир елм олдуғуну баша дүшдүм. Һагг, мә'рифәт, ағыл вә мәфкурә илә әлдә едилдији үчүн тәлим верәнләри һаггы билдим. Мүәллимдән дәрс алмадан, там камала чатмадан һаггы тапмаг мүмкүн дејилдир».

Өз дөврүнә гәдәр мөвчуд елмин бүтүн саһәләринә һәртәрәфли јијәләнән Туси ортодоксал илаһијјатчыларын схоластик еһкамларына тәнгиди мүнәсибәт бәсләмиш, елмин бүтүн саһәләринә даир јаздығы 100-дән чох әсәрләриндә дүнјәви елмләрин чәмијјәтин һәјатындакы әһмијјәтиндән бәһс етмишдир.

Орта әср һәрч-мәрчлији дөврүндә Нәсирәддин Туси монголларын һүчумундан јаха гуртармаг үчүн Әләмут вә Муиндиз галаларына, Исмаилиләрин јанына кетмәли олур. Орада «Әхлаги Насири» әсәрини јазыр. Истәр «Әхлаги Насири», истәрсә дә «Әгидә һаггында», «Биликләрә јијәләнмәјин әсаслары» рисаләләриндә Туси өз фәлсәфи көрүшләрини әкс етдирмишдир. Тусинин «Әхлаги Насири» рисаләсини фәлсәфә, етика, педагогика вә психологика һаггында бәшәр тарихинин бүтүн дөврләри үчүн гүјмәти мөхәз һесаб етмәк олар.

Әләмут галасынын Һүлаку хан тәрәфиндән алынмасында бөјүк ролу олмуш Нәсирәддин Туси рәсәдхана тикилмәси барәдә Һүлаку хана мурачиәт етдикдә хан разылыг верир вә 1259-чу илдә Марағанын шималында һүндүр бир тәпәнин үстүндә рәсәдхананын әсасы гојулур. Рәсәдхана 1273-чү илдә истифадәјә верилир. Нәсирәддин Туси илә бирликдә Мараға рәсәдханасында әсасән азербайҗанлы алимләр фәалијјәт көс­тәрмиш, рәсәдхананын мө'мары да азербайҗанлы Абдулла ибн Фәхрәддин Әһмәд әл-Марағи олмушдур.

Бөјүк һуманист алим Туси бәшәри идејаларын гызгын төблиғатчысы иди. Мәһәм-

мәд Нәсирәддин Туси дөврүнүн һәм дә гүдрәтли шаири олмуш, бир сыра елми әсәрләрини белә шә'рлә јазмышдыр. О, шаһ­лары әдаләтли олмага, јохсуллара әл тут­мага чағырырды. Абага хана нәсиһәтиндә дејирди: «Јохсуллара, јетимләрә, ата-анасыз ушағлара, еһтијачы оланлара әл тутмаг лазымдыр, өлкәни вә дөвләти мәшвәрәтсиз вә мәсләһәтсиз идарә етмәк олмас, ријәт етмәк лазымдыр. Рәијјәти инчитмәк олмас, чүнки өлкәнин абадлашдырылмасына ча­лышмаг лазымдыр...»

Туси ашағыдакы ибрәтамиз рүбаисини халгын түкәнмәз бәлалара дүчар едиб, өзү үчүн тәмтәрәглы сарај тикдирән, лакин са­рај баша чатмамыш өлән Гоһистан һөкмда­ры Имамәддинә нәср едәрәк дејир:

Халгына зүлм едиб өјүндүн һәр ан,
Көјләрә учалтмаг истәднин еван.
Нә олду? Сән өлдүн кама чатмамыш,
Галды гуру јердә бүтүн ханман.

Туси сүлһ, әмин-аманлыг чарчысы иди. О дејирди: «Сүлһү гәрујуб сахламаг ән али вә јүксәк ишидр».

Нәсирәддин Туси түфәјиләрин һәјат тәрзини, намәрдләри, халг ишинә јарамајан­лары өз әсәрләриндә кәскин тәнгид етмиш­дир.

Н. Туси инсанын формалашмасында дүнјәви елмләрин, мүтәрәгги фәлсәфәнин әһмијјәтини хүсусилә гејд еднр, шәхсијјә­тин јенилмәзлијини, халг ишинә јарарлығы­ны, мәрдлији, үлвлији төблиғ едир, булла­ра чох јүксәк гүјмәт верирди. Оғлуна јаз­дығы шә'рин бир бейтиндә Туси төвсијә едирди ки:

Дүшмән Рүстәми-зал да олса бојун әймә,
Достун Һатәми тая да олса миннәт чөкмә.

Даһи мүтәфәккир алимин анадан олма­сынын 780 иллијинин бајрам етмәк һаггында Азербайҗан КП МК-нын гәрары бөјүк мүтәфәккир алимә, халгымызын көркәмли шәхсијјәләринә, елмин инкишафына пар­тија гајгысынын бир даһа парлаг нүмуно­сидир.

Онуллаһи СЕИДАФА

Азербайҗан ССР ЕА Тарих Институтунун
баш елми ишчиси,
тарих елмләри намизәди.

